

Wat kunnen we niet weten?

Een korte introductie tot de kenleer

Thomas Verweij, oktober 2017

Inhoud

Wat kunnen we niet weten?	1
Inhoud	2
Inleiding	3
Wat is kennis?	4
1.1 Gerechtvaardigd ware overtuigingen	4
1.1.1 Rechtvaardiging	5
1.1.2 Probleem van Gettier	5
Zoektocht naar waarheid	6
2.1 Grondslagen	6
2.1.1 De barber paradox	6
2.1.2 Deze zin is onwaar	7
2.2 Probleem van inductie	8
2.2.1 Russell's kalkoen	8
2.2.2 Hempel's paradox	9
Epistemische houdingen	10
3.1 Scepticisme	10
3.2.1 Metafysica	10
3.2 Een stap verder	11
3.2.1 Wereld voor ons	11
Conclusie	13
Bronnen	14

Inleiding

“The more we learn about the world, and the deeper our learning, the more conscious, specific and articulate will be our knowledge of what we do not know, our knowledge of our ignorance”¹

-Karl Popper

Een van de fascinerende aspecten van de moderne wetenschap, wiskunde en logica is dat ze hun eigen limieten kunnen inzien. Dit feit zorgt ervoor dat deze takken van de menselijke zoektocht naar kennis zich altijd deels op het terrein van hun oorsprong blijven bevinden; de filosofie. Met name de kenleer, in vaktermen epistemologie, houdt zich bezig met de vragen naar de mogelijkheden en de aard van menselijke kennis.

Aangezien we de wetenschap hoog in het vaandel hebben als het gaat om vooruitgang van onze cultuur is het belangrijk dat we altijd kritisch blijven naar de epistemologische grondslagen van de wetenschap. Waar ligt de grens tussen wetenschap en pseudowetenschap? Wat geldt als voldoende bewijs of rechtvaardiging voor een uitspraak om als kennis door te gaan? Kunnen we überhaupt kennis vergaren? Dit zijn belangrijke vragen die invloed hebben op onze zoektocht naar kennis.

Waarom is het belangrijk om je af te vragen wat je niet kunt weten? Het antwoord is als volgt: Door het beantwoorden van deze vraag krijgen we meer inzicht in de aard van kennis en kunnen we ons beter oriënteren op de vraag wat we *wel* kunnen weten. Met dit inzicht zijn we bijvoorbeeld beter toegerust om kritisch na te denken over maatschappelijke problemen zoals de gevolgen van extremistische overtuigingen.

We proberen natuurlijk allemaal orde te scheppen in de werkelijkheid om ons heen. Dit resulteert soms in een soort reductionisme. Een verdeling van de wereld tussen dingen waar de wereld op gegrond is en dingen die eigenlijk secundair of zelfs onbelangrijk zijn. Dit denkmodel geeft ons een wereldbeeld dat ons vertelt wat we moeten vinden. Voorbeelden van reductie-kandidaten zijn: Subject, Mens, Materie, Geschiedenis, Brein, God, Evolutie, Staat, Markt of Genen.² Zijn deze overtuigingen wel te funderen? Het blijkt dat dit zeer moeilijk is.

De volgende deelvragen zijn belangrijk:

- Wat is kennis?
- Wat is waarheid?
- Is er een externe werkelijkheid die gekend kan worden?

In de hoofdstukken bespreek ik deze deelvragen. In het eerste hoofdstuk de klassieke definitie van kennis en vervolgens enkele probleemgevallen die met deze definitie in strijd zijn. Het tweede hoofdstuk laat zien welke problemen er optreden zodra we kennis proberen te funderen op een onbetwistbare basis, zoals voor het laatst geprobeerd door het logisch positivisme in de twintigste eeuw. Als laatste een hoofdstuk over scepticisme wat zich afvraagt of we überhaupt een externe werkelijkheid kunnen kennen.

¹ Popper (2002)

² Dit anti-reductionisme staat centraal in Kleinherenbrink (2017)

1. Wat is kennis?

Je zou kennis kunnen onderscheiden in de volgende drie categorieën:

1. Propositionele kennis ('Jan weet dat Amsterdam de hoofdstad van Nederland is')
2. Vaardighedenkennis ('Jan weet hoe je een band moet plakken')
3. Vertrouwdheidskennis ('Jan kent Piet' of 'Piet kent Amsterdam')

In de kenleer spreekt men voornamelijk over propositionele kennis omdat elke discipline die voortbouwt op de kenleer, zowel andere filosofische disciplines als de empirische wetenschappen, dit type kennis centraal stelt. Een propositie is datgene wat door een zin wordt uitgedrukt.

We kunnen de vraag 'wat is kennis?' ook op de volgende manier stellen: Onder welke voorwaarden zijn zinnen van de volgende vorm waar?:

s weet dat p.

1.1 Gerechtvaardigd ware overtuigingen

In de klassieke kennisleer wordt de waarheidsvoorwaarde van bovenstaande zin gedefinieerd als bestaande uit drie componenten. Kennis is een gerechtvaardigd ware overtuiging. Dus:

s weet p alleen als

- (i) p is waar
- (ii) s is overtuigd van p
- (iii) s is gerechtvaardigd in zijn overtuiging van p

Het lijkt me duidelijk dat de filosofie met deze definitie van kennis de taak heeft om deze afzonderlijke componenten te onderzoeken.

Dat waarheid en overtuiging voorwaarden voor kennis zijn lijkt evident. De meeste mensen zijn het er namelijk over eens dat een onwaarheid niet geweten kan worden. Je kan bijvoorbeeld niet weten dat Amersfoort de hoofdstad van Nederland is, simpelweg omdat het niet waar is.

Het maakt voor de waarheid van p niet uit of iemand zijn waarheid of onwaarheid bewezen heeft.

Waarheid is een metafysisch concept over hoe de dingen zijn los van hoe ze lijken te zijn. We zeggen dus nog niks over de manier hoe we die waarheid kunnen bereiken.

Verder kun je niet weten dat Amsterdam de hoofdstad van Nederland is en er tegelijk van overtuigd zijn dat Amersfoort de hoofdstad van Nederland is. Waarheid en overtuiging zijn niet genoeg voor kennis. Neem het volgende voorbeeld: Jan gooit een munt op en is er zonder reden van overtuigd dat het gaat resulteren in kop. Intuïtief vinden we dat Jans overtuiging geen kennis is ook al is het resultaat uiteindelijk kop. Een goede gok is geen kennis. Er is dus nog rechtvaardiging voor Jans overtuiging nodig.

1.1.1 Rechtvaardiging

Wat een geldige rechtvaardiging is is het grote discussiepunt in de epistemologie. Stel dat we alleen gerechtvaardigd zijn in onze overtuiging 'p' als we de mogelijkheid van 'niet-p' met honderd procent kunnen uitsluiten. Dan kunnen we de voorwaarden voor kennis meteen versimpelen naar gerechtvaardigde overtuigingen omdat waarheid dan al besloten ligt in de rechtvaardiging. Het probleem met zo'n sterke notie van rechtvaardiging is dat we als gevolg bijna niets meer kunnen weten. De meeste filosofen stellen een fallibilistische notie van rechtvaardiging voor. Dit houdt in dat ze het niet nodig vinden om absolute zekerheid te hebben van een overtuiging om kennis te hebben.

Ondanks de discussie rondom geldige rechtvaardiging waren de meeste filosofen het eens met de klassieke kennisanalyse van gerechtvaardigde ware overtuigingen. Een probleem die de klassieke notie van kennis ondermijnt is het probleem van Edmund Gettier.

1.1.2 Probleem van Gettier

Stel je een klok voor waarvan de wijzers stil staan omdat hij recentelijk stuk is gegaan. Tweemaal per dag wijst de klok alsnog de juiste tijd aan. Jan kijkt precies op zo'n moment naar de klok en vormt een ware overtuiging over de tijd op dat moment. Jan is gerechtvaardigd in zijn overtuiging omdat de klok gewoonlijk de juiste tijd aangeeft. Er is dus sprake van een gerechtvaardigde ware overtuiging. Toch lijkt het moeilijk om te beweren dat Jan kennis heeft van de tijd aangezien de waarheid en rechtvaardiging van de overtuiging puur toevallig is.

Om tot een geldige kennisanalyse te komen hebben we dus een vierde criterium nodig.

s weet p alleen als

- (i) p is waar
- (ii) s is overtuigd van p
- (iii) s is gerechtvaardigd in zijn overtuiging van p
- (iv) ?

Volgens sommige filosofen kunnen we niet weten wat zo'n vierde criterium moet zijn omdat er altijd een situatie denkbaar is waar **s** geen kennis heeft van **p** omdat er sprake is van geluk.

2. Zoektocht naar waarheid

De filosofie stond in het begin van de twintigste eeuw in het teken van de zoektocht naar de fundamenteën van wiskunde en wetenschap. Filosofen probeerden kennis in deze gebieden te funderen op onbetwistbare uitspraken. Dit ideeënstelsel stond bekend als het logisch positivisme. Aanhangers van dit stelsel waren van mening dat elke zinvolle uitspraak moest worden gefundeerd op empirisch verifieerbare uitspraken of logische/wiskundige uitspraken. Als een dergelijk project zou slagen hebben we dus een strikte manier om echte wetenschap van pseudowetenschap te scheiden en hoeven we ons niet meer druk te maken over vage zaken als ethiek en metafysica. Ik wil laten zien dat het zowel voor de wiskunde als voor de wetenschap niet gelukt is deze zoektocht met succes af te ronden.

Een belangrijke speler in dit tijdperk was Bertrand Russell. Ik neem zijn verhaal dan ook als uitgangspunt ter illustratie van deze zoektocht naar grondslagen.

2.1 Grondslagen

Russell was op vroege leeftijd al bevangen van het idee iets met absolute zekerheid te weten en besloot daarom wiskunde te studeren. Echter, Russell kwam erachter dat er ronduit slordig gedacht werd in de wiskunde. Hij vormde de rotsvaste overtuiging dat de fundamenteën van de wiskunde rot zijn, dat het bouwwerk van de wiskunde op instorten staat, en besloot over te stappen naar de filosofie. Hier verdiepte Russell zich in de logica, die in zijn tijd niet sterk genoeg was om de hele wiskunde op te funderen. Samen met Alfred Whitehead begonnen ze aan de taak om wiskunde te funderen op de logica. Een belangrijke ontwikkeling in de wiskunde bleek essentieel voor het project: de verzamelingenleer van Georg Cantor. Deze verzamelingenleer beschouwde bijvoorbeeld het getal '3' niet als een afzonderlijk object maar als een verzameling van alle verzamelingen met drie elementen. Zonder de verzamelingenleer zou het niet mogelijk zijn om de wiskunde te funderen op de logica. Het zag er positief uit te zien voor het project totdat Russell op zijn beroemde paradox stuitte die de hele verzamelingenleer deed instorten. De Barber Paradox dient ter illustratie van Russell's paradox.

2.1.1 De barber paradox

Stel je een geïsoleerd dorpje voor dat waar maar één kapper woont. Sommige inwoners scheren zichzelf en sommige gaan naar de kapper. Iedereen in het dorp volgt dezelfde regel: Iedere dorpsbewoner die zichzelf scheert gaat niet naar de kapper en iedere dorpsbewoner die zichzelf niet scheert gaat wel naar de kapper. Stel nu de volgende vraag:

Wie scheert de kapper?

De kapper is een dorpsbewoner dus als hij zichzelf niet scheert zal hij naar de kapper moeten gaan. Maar omdat hij zelf de kapper is betekent dat dat hij zichzelf zal scheren. Maar inwoners die zichzelf scheren gaan niet naar de kapper. In welke subset valt de kapper: inwoners die zichzelf niet scheren of inwoners die zichzelf wel scheren?

Deze illustratie van Russell's paradox heeft een simpele oplossing: het beschreven dorpje kan eenvoudigerwijs niet bestaan. Russell's paradox zelf heeft helaas wat serieuzere gevolgen. Namelijk het instorten van de verzamelingenleer. Neem bijvoorbeeld de verzameling S die alle verzamelingen bevat die zichzelf niet bevatten. Bevat S zichzelf?

Russell heeft vervolgens nog een poging gedaan zijn werk te herstellen door een nieuwe theorie in te voeren: de typentheorie. Met deze theorie wist Russell de paradox te omzeilen. Het resultaat van deze poging werd het werk *Principia Mathematica* dat hij samen met Whitehead schreef. Ondanks het grote succes van het werk moest Russell overigens wel erkennen dat de typentheorie niet met succes de wiskunde volledig op logica heeft weten te funderen. De axioma's van de typentheorie waren namelijk erg kunstmatig. Dit had tot gevolg had dat het boek soms honderden pagina's aan formules nodig had om de meest basale wiskundige uitspraken te funderen. Er is maar één persoon waarvan Russell zeker wist dat hij het van voor tot achter gelezen had en die persoon was Kurt Gödel.

Gödel was een logicus die lid was van de Weense Kring. De Weense Kring bestond uit een groep visionairs die pleiten voor een strikt wetenschappelijke wereldbeschouwing. Onder andere het project van Russell om alle wiskunde op logica te funderen was zeer belangrijk voor de Weense Kring omdat de empirische wetenschappen afhankelijk is van de wiskunde.

Wat Gödel opviel aan de *Principia Mathematica* was dat er nergens in het boek een uitleg stond van de aanname dat de waarheid of onwaarheid van iedere logische propositie in principe bewezen kan worden. Gödel vond dat dit uitgangspunt zelf ook bewezen moest worden om de wiskunde te kunnen funderen. Omdat hij het antwoord op zijn vraag van niemand kon krijgen besloot Gödel zelf de vraag te beantwoorden.

Het resultaat van zijn onderzoek heeft grote gevolgen gehad voor de dromen van Russell en de Weense Kring. Gödel heeft namelijk de onvolledigheid van de rekenkunde (en dus ook de wiskunde) aan kunnen tonen. Met zijn onvolledigheidsstellingen heeft hij het volgende kunnen bewijzen: In geen enkel consistent formeel systeem dat rijk genoeg is om de rekenkunde te omvatten kunnen alle rekenkundige waarheden worden bewezen. Er zullen dus altijd onbewijsbare rekenkundige (en daarmee wiskundige) waarheden zijn. Ook bewees Gödel dat elk consistent formeel systeem dat rijk genoeg is om de rekenkunde te omvatten zijn eigen consistentie niet kan bewijzen.

Hoe heeft Gödel dit gedaan? De exacte uitleg van zijn bewijs gaat te ver om hier uit te leggen. Wel kan ik een idee geven hoe zijn bewijs werkt.

2.1.2 Deze zin is onwaar

Het bewijs van de onvolledigheid van de rekenkunde is gebaseerd op een variant van de volgende uitspraak: 'Deze zin is onwaar'. Dit is een bekende paradoxale uitspraak die niet waar en onwaar kan zijn. De variant die Gödel op een ingenieuze manier in de rekenkunde heeft weten te plaatsen is als volgt: 'Deze zin is onbewijsbaar'. Gödel heeft dus een manier gevonden om een rekenkundige uitspraak iets paradoxaals over zichzelf te laten zeggen. Als de zin onwaar zou zijn is de zin een bewijsbare onwaarheid. Dan zou de rekenkunde inconsistent zijn. Als de zin waar is dan zou de rekenkunde een onbewijsbare maar ware uitspraak bevatten. De rekenkunde is dus of inconsistent of principieel onvolledig.

Gödel heeft hiermee het einde ingeluid van de zoektocht naar de onbetwistbare fundamenteën. Een einde van het funderingsdenken.

2.2 Probleem van inductie

Het probleem van inductie kreeg veel aandacht in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw met de ondergang van het verificationisme. Het verificationisme was een poging van de logisch positivisten om antwoord te geven op het demarcatieprobleem: hoe onderscheiden we echte wetenschap van pseudowetenschap?

Het verificationisme stelde dat een uitspraak of claim alleen betekenisvol is wanneer deze in principe verifieerbaar is; een uitspraak moet empirisch getoetst kunnen worden. Als er niet kan worden nagegaan of een uitspraak waar is of niet hebben we te maken met betekenisloos gewauwel.

Volgens dit principe is het dus niet mogelijk om iets te speculeren over metafysica, ethiek of andere subjectieve zaken.

Het verificationisme bleek echter al snel veel te streng. In de wetenschap spelen universele, wetmatige uitspraken namelijk een belangrijke rol. Dit zijn uitspraken van de vorm 'alle A's zijn B', of 'Alle A's hebben eigenschap B'. Bijvoorbeeld 'Alle raven zijn zwart'. Dergelijke uitspraken zijn alleen te verifiëren als alle A's zijn onderzocht. Het is nu juist de onmogelijkheid hiervan die de kern vormt van het inductieprobleem. Hoeveel zwarte raven we ook hebben geobserveerd, het rechtvaardigt nooit de conclusie dat alle raven zwart zijn omdat we nooit vast kunnen stellen of we alle raven hebben geobserveerd. Dit is een probleem voor de empirische wetenschappen omdat hun werkwijze juist kan worden gekenmerkt als de inductieve methode. Door middel van een experiment worden observaties gedaan waaruit vervolgens een algemene wetmatige uitspraak wordt geformuleerd.

Aangezien wetenschap gebaseerd is op inductie kunnen we niet zeggen dat ze naar ware kennis over de externe wereld leidt.

Er zijn pogingen geweest om het inductieprobleem op te lossen. Men kan bijvoorbeeld van mening zijn dat inductie gerechtvaardigd is omdat het altijd heeft gewerkt. Dit is echter een cirkelredenering. Je kan inductie niet verdedigen met een inductief argument. Je kan dus niet zeggen dat inductie zal werken omdat het in het verleden bevredigende resultaten heeft opgeleverd.

Een andere poging was die van het probabilisme. Men beweert hier niet langer absoluut ware kennis te hebben maar gaat uit van de waarschijnlijkheid van een bewering. Het probleem hierbij is dat we niet zonder inductie uit kunnen sluiten of waarschijnlijkheid variabel is.

2.2.1 Russell's kalkoen

Stel je een kalkoen voor die opgesloten zit in een hok op een boerderij. Elke ochtend om zeven uur komt de boer langs om hem te voeren. De kalkoen, die redelijk wetenschappelijk ingesteld is, wil graag een algemene regel opstellen die stelt dat hij elke dag om zeven uur gevoerd zal worden. De kalkoen begrijpt dat hij niet snel tot conclusies moet komen en besluit een groot aantal observaties te doen alvorens de regel te hanteren in zijn dagelijks leven.

Hij observeert dag na dag dat de regel correct is en bovendien onder veel verschillende omstandigheden. Op een ochtend zit de kalkoen vol vertrouwen iets voor zevenen op zijn voer te wachten. De boer komt eraan, doet het hok open en snijdt de kalkoen zijn keel door.

Volgens Karl Popper is het inductieprobleem onoverkomelijk. Hij stelde een nieuwe methode op om wetenschappelijke kennis te verwerven. Het falsificatieprincipe³. Dit principe stelt dat een theorie alleen wetenschappelijk is als we hem kunnen weerleggen. We kunnen dus niet vaststellen of een

³ Popper (1935)

theorie waar is, maar wel dat ze onwaar is! We moeten dus een pragmatische kennisopvatting hanteren. Absolute zekerheid kunnen we niet krijgen. Kennis is geldig tot er een beter alternatief is. Deze kennisopvatting wordt ook wel fallibilisme genoemd.

Toch is het in het dagelijks leven het beste om van de waarschijnlijkheid van een propositie te spreken omdat dat het meest in lijn is met de intuïtie. Komt morgen de zon op? Waarschijnlijk wel, maar uitsluiten kunnen we het *natuurlijk* nooit.

2.2.2 Hempel's paradox

Deze paradox, ook wel de raven paradox genoemd, is volgens sommigen geen paradox, maar een verhaal over inductie is niet compleet zonder hem te noemen.

Neem de volgende propositie a:

(a) Alle raven zijn zwart

Bij elke observatie van een zwarte raaf neemt de waarschijnlijkheid van deze bewering toe. Merk nu op dat deze propositie logisch equivalent is aan de volgende:

(b) Alle niet-zwarte objecten zijn geen raaf

Elke observatie die de tweede propositie waarschijnlijker maakt, maakt de eerste propositie ook waarschijnlijker. De beweringen komen namelijk op hetzelfde neer. Als (a) dan (b) en als (b) dan (a).

We moeten dus concluderen dat het observeren van bijvoorbeeld een blauwe auto, een rode pen, een groene trui, een paarse mok of een wit paard, de propositie dat alle raven zwart zijn waarschijnlijker maakt.

Sterker nog, elke observatie van de blauwe auto, een rode pen, een groene trui, een paarse mok of een wit paard maakt ook de volgende propositie waarschijnlijker:

(c) Alle niet-gele objecten zijn geen raven

Deze propositie is equivalent aan:

(d) Alle raven zijn geel

Dit betekent dat elke observatie van bijvoorbeeld een groene (niet-geel) trui (niet-raaf) een versterking is van de propositie dat raven zowel zwart als geel zijn. En dit zijn nog maar twee van de oneindig veel mogelijke proposities die waarschijnlijker worden door deze observatie.

Deze vermeende paradox laat dus een grens zien van de koppeling van het verstand aan de intuïtie.

3. Epistemische houdingen

In de voorgaande hoofdstukken heb ik uitgelegd dat het lastig is om te zeggen wanneer men van kennis kan spreken. Bovendien is het niet langer meer zinvol om over absolute kennis te spreken. Hieruit volgt nog niet dat we überhaupt niet meer over kennis kunnen spreken. De aanname is echter dat we nog steeds voldoende rechtvaardiging hebben om te kunnen spreken van een fallibilistische kennis van een externe werkelijkheid. Het scepticisme bestrijdt dat.

3.1 Scepticisme

Als je erover nadenkt is je geest het enige waar je echt zeker over kunt zijn. Alles wat je gelooft over het bestaan van een externe wereld, je omgeving, de geschiedenis, zelfs je eigen lichaam, is gebaseerd op je ervaring. Hoe kunnen we weten of onze zintuigen betrouwbaar zijn? Je kunt argumenteren dat er wel gebouwen en bushokjes in de externe wereld moeten bestaan omdat er anders niks is om het licht naar je ogen te weerkaatsen, maar dit zou een cirkelredenering zijn. *Je kunt de betrouwbaarheid van de zintuiglijke ervaring niet toetsen door beroep te doen op de zintuiglijke ervaring.* Bovendien zegt jouw impressie van oorzakelijkheid niet dat er een externe oorzaak moet zijn van de impressies zelf. Het heeft dus geen zin om jezelf op de hand te slaan met een hamer om jezelf te overtuigen van een externe wereld.

Het idee dat de wetenschap ons betrouwbare kennis geeft over een externe wereld helpt ons ook niet verder. Als we niet eerst op onze ervaring kunnen vertrouwen is er geen reden om op de wetenschap te vertrouwen. Je zou ook kunnen concluderen dat je eigen geest het enige is wat echt bestaat. Ook deze conclusie kunnen we niet rechtvaardigen. Je kunt op basis van de inhoud van je zintuiglijke impressie ook niet weten dat er *geen* externe wereld bestaat. We zouden ons oordeel over een externe wereld dus voor ons moeten houden.

Het verificationisme heeft gereageerd op het scepticisme door te zeggen dat het idee van een 'droom waaruit je misschien niet wakker kunt worden' betekenisloos is. Dit idee van een droom is namelijk het idee van de realiteit zelf. Het verificationisme zegt dus dat de twijfel aan een externe wereld betekenisloos is omdat zaken die niet empirisch geverifieerd kunnen worden betekenisloos zijn. Maar op welke grond kan je zo'n uitspraak doen? Het verificationisme voldoet zelf niet aan zijn eigen criterium.⁴ Het debat over de positie van het scepticisme duurt nog voort en is nog onbeslist. Wat leert ons dit? Tenzij we andere manieren voor het rechtvaardigen van kennis toelaten, is er op filosofische gronden geen uitsluitsel te geven is of we iets kunnen weten. We kunnen dan niet zeker weten dat we kunnen weten.

3.2.1 Metafysica

Filosofen zijn traditioneel gezien toch vaak in te delen in twee categorieën als het gaat om de metafysische verhouding tussen het subject (de geest) en de externe wereld. Het idealisme stelt dat de werkelijkheid uiteindelijk subjectief is. Ze wordt gevormd door onze geest. De geest is dan ook het enige wat echt bestaat. Het realisme stelt dat er een subject-onafhankelijke dus objectieve werkelijkheid bestaat. In dit onderscheid zullen meeste sceptici dus geen standpunt in te nemen.

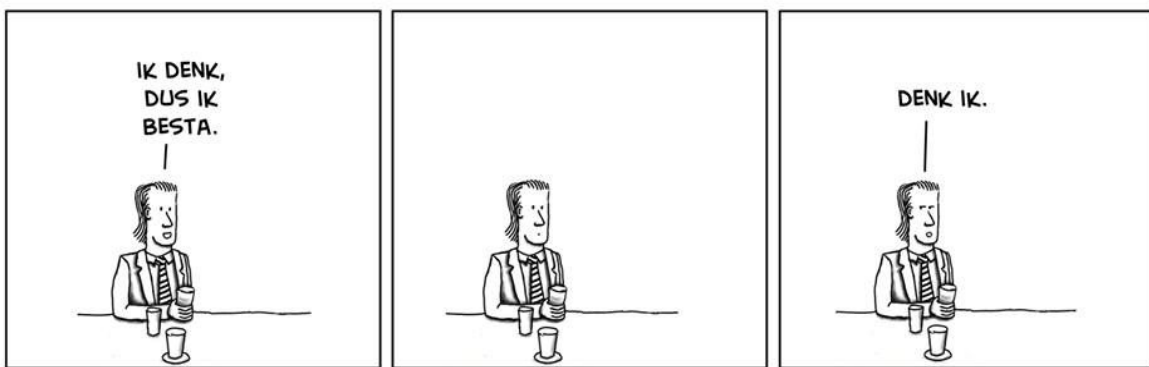
⁴ Het verificationisme is dan ook in de jaren 60 samen met het logisch positivisme ten onder gegaan.

3.2 Een stap verder

Een radicale variant van scepticisme is mogelijk wanneer we niet alleen gaan twijfelen aan de externe wereld maar ook aan de inhoud van ons denken zelf.

Dit is precies wat de Franse filosoof René Descartes heeft gedaan in de 17e eeuw. Descartes probeerde op deze manier de bron van alle kennis te vinden, de absolute waarheid waar alle andere kennis uit voortkomt. Descartes realiseerde zich op een gegeven moment dat hij niet kon twijfelen aan het feit dat hij twijfelde en vormde zijn beroemde propositie: 'Cogito ergo sum'⁵, 'Ik denk, dus ik besta'. Heeft Descartes hiermee een absolute waarheid te pakken?

De criticus zal opmerken dat Descartes niet duidelijk maakt wat dan dat 'Ik' is dat denkt.

Afbeelding 2

We zijn dus in staat om het scepticisme nog verder door te zetten. Emanuel Rutten is een hedendaagse filosoof die dat dan ook doet in zijn 'wereld-voor-ons' kenleer. Zijn conclusie is verrassend genoeg goed nieuws voor de realisten.

3.2.1 Wereld voor ons

Alles wat we denken en ervaren over de absolute werkelijkheid gaat automatisch over de door *ons* gedachte en ervaren wereld. We kunnen de eigenschap 'door ons gedacht' nooit kwijtraken. Zelfs elke propositie binnen de logica is beladen met de eigenschap door ons gedacht te zijn. Wat voor ons overtuigend is is dan ook de grens, of nog beter: de horizon, van al ons denken. Hetgeen waaraan we denken als we aan de wereld denken is onvermijdelijk een door ons gedachte wereld.

(a) voor alle proposities p geldt: p , voor ons

De wereld is er dus altijd op een bepaalde manier. Een onoverkomelijke gedachte is dan natuurlijk dat ook voor (a) geldt dat hij een door ons gedachte propositie is. We kunnen ons de stap van '(a), voor ons' naar '(a)' dus niet maken. We kunnen dus ook niet meer zeggen dat (a) absoluut waar is. Ze is hoogstens waar voor ons. We kunnen er niet over oordelen of de wereld zoals wij deze denken overeenkomt met de wereld zelf.

⁵ Descartes (1637)

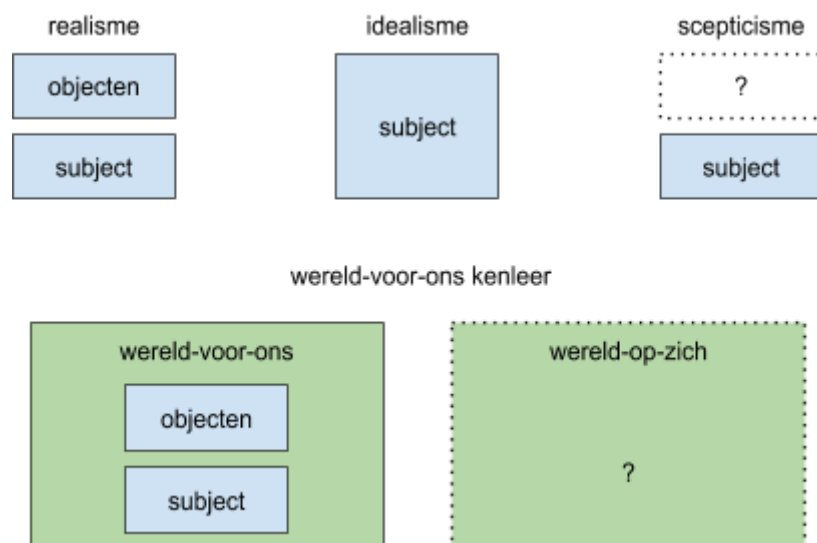
We gaan dus een stap verder dan Descartes. Descartes beschouwde het denkvermogen zelf namelijk als betrouwbaar. De gedachte 'ik denk, dus ik besta' is voor Descartes een uitspraak over de absolute wereld zelf.

We kunnen echter niet vaststellen wat de transformatieve bijdrage van de denkact aan de denkinhoud is. Waarom zou het denken neutraal zijn? Waarom zou er een absoluut 'ik' zijn dat denkt? We kunnen geen derde positie tussen de denkact en denkinhoud innemen om uit te sluiten of er een transformatie plaatsvindt. Dat we denken is onbetwifelbaar voor het denken, maar het blijft een gekwalificeerde positie.

Deze gedachte wordt soms verward met het Kantianisme. Immanuel Kant was een idealist die claimde dat ons denkvermogen en waarnemen een transformerende werking had waardoor we de werkelijkheid an sich nooit kunnen kennen. We bekijken de werkelijkheid volgens Kant dus altijd door een gekleurde bril die we niet af kunnen zetten. Ons standpunt is juist dat we niet kunnen controleren of die bril gekleurd is. We onthouden ons juist van dit oordeel.

En in tegenstelling tot Kants kenleer is zelfs de claim dat er dingen buiten ons bestaan die onze ervaring veroorzaken slechts gerechtvaardigd als een claim over hoe de wereld voor ons is.

We kunnen concluderen dat een radicale vorm van scepticisme de klassieke metafysica een zinloos project maakt. In de klassieke metafysica zocht men namelijk naar de absolute aard van de werkelijkheid. Maar dat betekent niet dat metafysica zelf ten einde is. We kunnen ons namelijk nog steeds afvragen hoe de wereld-voor-ons is, wat de verhouding tussen subject en objecten-voor-ons zijn. We zullen daarom ook moeten spreken over een intersubjectieve metafysica in plaats van een objectieve. We gebruiken de wereld-voor-ons kenleer dus als een metaforische ladder ⁶ die we aan het eind van de reis weg kunnen gooien zodra we de wereld-voor-ons bereikt hebben. We kunnen dus weer gerust metafysisch realistisch zijn en geloven in een externe wereld.

Volg de weg van de scepticus en volg hem tot het einde. Gematigd scepticisme leidt alleen maar tot relativisme. De wereld-voor-ons kenleer leidt tot een intersubjectieve grond waarin we een vernieuwde vorm van realisme kunnen beoefenen. Of de klassieke idealist of de klassieke realist gelijk heeft zullen we nooit weten.

⁶ Dit metafoor is ontleend aan Wittgenstein (1921)

Conclusie

Het algemene antwoord op mijn hoofdvraag is dat we niet zeker kunnen weten of onze kennis absoluut geldig is. Hoogstens dat ze bruikbaar is.

Een definitie van kennis geven blijkt erg lastig. Verder kunnen we uitspraken ook niet makkelijk funderen op onbetwistbare axioma's. Dit geldt niet alleen voor wiskundige kennis maar ook voor wetenschappelijke kennis. Maar dit geeft de mensen nog geen recht om kennis zomaar te verwerpen om het vervolgens te vervangen met een 'waarheid' die ze beter schikt. De meeste denkers zijn niet van mening dat de wetenschap geen zin heeft omdat het niet perse absolute waarheden over de wereld oplevert. Het wil namelijk nog niet zeggen dat onze wetenschappelijke kennis onbetrouwbaar is. Bovendien is de wetenschap dankzij het falsificatieprincipe wel gerechtvaardigd elke wereldbeschouwelijke pretentie van kennis of reductionisme te weerleggen die *in strijd* is met de wetenschap. We moeten begrijpen dat *al* onze kennis steunt op bepaalde aannames die we misschien alleen intuïtief kunnen rechtvaardigen. Maar laten we dan ook op die intuïtie vertrouwen. Gebruik common sense. Spreek over de wereld voor *ons* maar ga niet verder. Dit inzicht kunnen we alleen blijven rechtvaardigen als we de grenzen van ons denken blijven onderzoeken.

Bronnen

Literatuur:

Yanofsky, N. S. (2013). *The outer limits of reason*. Massachusetts: MIT Press
Buskes, C (2014). *Analytische filosofie*. Heerlen: Uitgeverij Vantilt
Brink, van den, G (2000). *Oriëntatie in de filosofie*. Zoetermeer: Boekencentrum
Doxiadis, A. Papadimitriou, C, H (2009). *Logicomix*. Londen: Bloomsbury
Nagel, T (1987). *What does it all mean?*. Oxford: Oxford University Press

Artikelen:

Steup, M (2005), *Epistemology*. <https://plato.stanford.edu/entries/epistemology/>
Rutten, E (2017), *Een korte inleiding tot mijn wereld-voor-ons kenleer*.
http://www.gjerutten.nl/KortelInleidingWereldVoorOnsKennisleer_ERutten.pdf

Afbeeldingen:

1. van 9 tot 5 (2017). 'Ik denk, dus ik besta. Denk ik' <http://www.van9tot5.com/>